

ՄԱՍԻԿՈՆ ՅԱՎՐՈՒՄՅԱՆ

Արցախի պետական համալսարանի
հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի հայցորդ
ՀՏԴ 811.19'42

**ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՅՈՒՐՈՐԻՆԱԿ ՈՃԱԿԱՆ ՀՆԱՐԱՆՔ
ՍՈՎՐԱՏ ԽԱՆՅԱՆԻ ՍՏԵՂՍԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. բառային կրկնություններ, հարակրկնություն, անաֆորա, էպիֆորա, վերջույթ, բանաստեղծական ռիթմ, ռեֆրեն, խոսքի արտահայտչականություն:

Ключевые слова и выражения: повторение слов, анафора, эпифора, концовка, стихотворный ритм, рефрен, выразительность речи.

Key words and phrases: word repetitions, anaphora, epiphora, limb, poetic rhythm, significance of speech.

Իբրև լեզվի արտահայտչական միջոց Խանյանը գործածում է բառական կրկնության վրա հիմնված բանադարձումներ: Բառերի կրկնությունը նրանց իմաստային կողմն ընդգծող ոճական կարևոր միջոց է:

Նշված արտահայտչամիջոցը ոչ միայն նպաստում է մտքերի ու նախադասությունների շաղկապմանը, այլև խոսքի հուզական լիցքավորման միջոց դառնում: «Շարահյուսական կառույցների (այսպես կոչված՝ ֆիգուրների) կրկնությունը,- ինչպես նշում է Էդ. Ջրբաշյանը,- օգնում է ստեղծելու թեմայի, ոճի և արտահայտության այն ներքին միասնականությունը, որի շնորհիվ բանաստեղծությունն ընկալվում է իբրև մեկ ամբողջական և անբաժան տրամադրություն, գաղափարի ավարտուն մարմնավորում»¹: Կրկնությունների արմատները գալիս են դարերի խորքից և կապվում են ժողովրդական բանահյուսության հետ: Խանյանի ստեղծագործություններում կրկնությունները իմաստային և ոճական տարբեր նպատակներ են հետապնդում:

Շարահյուսական կառուցվածքի մեջ տվյալ բառը կրկնվելով՝ ուժեղացնում է խոսքի արտահայտչականությունը, չափածո խոսքում նպաստում նաև ռիթմին, բանաստեղծական տողերի համաչափ կառուցվածքին: Կան բառական կրկնության տարբեր տեսակներ: Խանյանը շատ հաճախ նույն բառը կրկնում է տողերի սկզբում՝ ստեղծելով գեղեցիկ անաֆորա (հարակրկնություն): Ըստ Արտ. Պապոյանի՝ «կրկնության այս

¹ Էդ. Մ. Ջրբաշյան, Վահան Տերյանի չափածոյի տաղաչափական համակարգը, Ե., «Պարբերական» հրատ., 1995, էջ 117:

տեսակը բնորոշվում է նրանով, որ շարահյուսական որևէ միավոր՝ նախադասություն, բառ, տող և այլն, սկսվում է միննույն բառով, բառակապակցությամբ²: Դիտարկենք օրինակներ.

Օրը մտավ իմ սիրտը, ճյուղավորվեց ծառի պես,
Օրն իմ սրտում թպրտաց երգ չմտած բառի պես,
Ընկերացավ իմ սրտում օրն առեղծված անհունին,
Օրն իմ սրտում ծավալվեց ինչպես հայոց անտունին...(ԸԵ,

հ.2, էջ 115)

Գրեթե բոլոր տողերի սկզբում կրկնվող «օր» բառը առավել ներգործուն է դարձնում այդ բառի կարևորությունն ու արժեքը:

Հաճախ Խանյանն ամբողջ բանաստեղծությունը կառուցում է անաֆորային սկզբունքով.

Ծառերն այս ունեն անուններ,
Ծառերն այս ապրում են, շնչում,
Ծառերն այս բացում են նոր հուններ՝

Եվ ըմբոստ պայքարի կոչում:

Ծառերն այս հուշ են, հիշատակ,

Ծառերն այս թիկունք են ու թև,

Ծառերն այս սրտեր ունեն տաք,

Խոնարհվենք ծառերի առջև: (ԸԵ, հ. 4, էջ 271)

Այստեղ ծառեր բառը, որ կրկնվում է յուրաքանչյուր տողի սկզբում, ուժեղացնում է զուգահեռ անդամների ամբողջականությամբ արտահայտված բանաստեղծության միտքը՝ ընթերցողի ուշադրությունը կենտրոնացնելով ընդգծված բառի իմաստային կողմի վրա: Ծառերն այստեղ խորհրդանշում են պատերազմում հերոսաբար զոհված ուսանողների վերածնված հոգիները:

Հարակրկնության միջոցով բանաստեղծն իր խոսքի իմաստային կենտրոնում է պահում մի քանի բառեր և դրանցով սկսելով բանաստեղծական տողերը՝ ներկայացնում է ապրումի աստիճանական զարգացումը: Որպես հարակրկնության միավորներ հանդես են գալիս տարբեր բառեր ու բառակապակցություններ: Խոսքին առանձնահատուկ երանգ են հաղորդում հատկապես դերանունների, մակբայների ու եղանակավորող բառերի տողասկզբի կրկնությունները, ինչպես օրինակ՝

Ես՝ սիրո համար ծնված,

Ես՝ սիրո հրով սնված,

Ես՝ սիրո Աստված ու տեր... (ԸԵ, հ.2, էջ 173)

² Արտ. Հ. Պապոյան, Չափաձոյի լեզվական արվեստի հարցեր, Ե., 1976, էջ 88:

Չափածո խոսքում կրկնվել կարող են ոչ միայն առանձին բառեր, այլև բառակապակցություններ և նույնիսկ նախադասություններ ու քառատողեր: Խանյանը կիրառում է ոչ միայն բառային, այլև շարահյուսական անաֆորա: Այս դեպքում տողասկզբում կրկնվում են ոչ թե առանձին բառեր, այլ բառակապակցություններ ու նախադասություններ: Օրինակ՝

Հազար անգամ հեռվից փարվել եմ քեզ հոգով,

Հազար անգամ քեզնով սիրոս է խնդացել: (ԸԵ, հ.1, էջ 34)

Հարկ է նկատել, որ Խանյանը հաճախ է դիմում տողասկզբում շարահյուսական անաֆորաների.

Իմ սիրտը ծառին տվի, ծառը բողբոջեց,

Իմ սիրտը առվին տվի, կարկաչեց առուն,

Իմ սիրտը հրին տվի, հուրը բորբոքվեց,

Իմ սրտով ծլարձակվեց մի հրաշք գարուն:

Իմ սիրտը տվի ճամփին, ճամփան թրթռաց,

Իմ սրտով ձգվեց անվերջ, ձուլվեց գալիքին,

Իմ սիրտը երգին տվի, երգը խլրտաց... (ԸԵ, հ.2, էջ 116)

Տողասկզբում կրկնվող բառերի կամ բառակապակցությունների միջոցով բանաստեղծն առանձնացնում, ընդգծում է դրանք՝ ընթերցողի ուշադրությունը կենտրոնացնելով նրանց արտահայտած իմաստային այս կամ այն կողմի վրա: Ահա մեկ այլ օրինակ՝

Եվ ո՞ւմ չի տարել դեպի ջինջ բարձունք,

Եվ ո՞ւմ չի մղել դեպի թեժ պայքար,

Պետեֆու սիրտը՝ հույզերի ակունք,

Պետեֆու սիրտը՝ մի ամբողջ աշխարհ: (ԸԵ, հ.1, էջ 83)

Բանաստեղծական խոսքի հանգավորմանը, հնչյունական հարստությանը և պատկերավորությանը նպաստում են բանատողերի ներսում հանդես եկող ներքին կրկնությունները.

Դրա համար գոհ եմ, գոհ եմ ես իմ բախտից...

Գոհ եմ քեզնից, սեր իմ, անչափ գոհ եմ... (ԸԵ, հ.1, էջ 152)

Կրկնությունը մտքի արտացոլման միջոց է դառնում՝ շեշտադրելով տվյալ բառը կամ արտահայտությունը:

Խոսքի արտահայտչականությունն ուժեղացնելու, առանձին հատվածների միջև ներքին կապ ստեղծելու նպատակով Խանյանն օգտվում է կրկնության այլ ձևերից. հաջորդ քառատողի սկզբում կրկնում է նախորդ քառատողի վերջին տողը՝ կամ նույնությամբ, կամ աննշան փոփոխություններով.

Գլխաշոր ուներ նա կանա՛չ-կանա՛չ,

Եվ կանա՛չ-կանա՛չ ժպիտներ ուներ... (ԸԵ, հ.1, էջ 155)

Արևը իջել է սարերին,

Սարերը խոսում են իրար հետ... (ԸԵ, հ.1, էջ 233)

Երբեմն բանաստեղծը ամբողջ բանաստեղծությունն է կառուցում այս սկզբունքով: Դրա վառ օրինակն է «Մորս ծննդյան օրն է» բանաստեղծությունը, որից կրեերենք մի քառատող.

Մորս ծննդյան օրն է, տաղիկներ,

Տաղիկներ, հնչեք մորս քնքշանքով,

Մորս ծննդյան օրն է, շաղիկներ,

Շաղիկներ, շնչեք մորս քնքշանքով: (ԸԵ, հ.4, էջ 137)

Խանյանը կիրառում է նաև տողավերջում կրկնվող բառերի, առանձին արտահայտությունների, նախադասությունների ոճական ձևերը՝ վերջույթ կամ էպիֆորա, որը մեծ չափով նպաստում է բանաստեղծական խոսքի ռիթմին, ուժեղացնում նրա արտահայտչականությունն ու հուզական ներգործությունը:

Վերջույթի օգտագործման լավագույն օրինակ է հետևյալ բանաստեղծությունը.

Բարակ առուն խոխոջում է՝ երգ է ասում,

Մառն աղբյուրը կարկաչում է՝ երգ է ասում,

Որոտում է գժված գետը՝ երգ է ասում,

Ոլորում է քամին մեջքը՝ երգ է ասում,

Հսկա կաղնին ստափում է՝ երգ է ասում,

Աստղը հեռվից լուռ թարթում է՝ երգ է ասում... (ԸԵ, հ.1, էջ

100)

Վերջույթային կրկնության ոճական արժեքն ավելի է կարևորվում, երբ կրկնվում է կոչականը: Այդ դեպքում միաձուլվում են կոչականի՝ որպես խոսքի կենտրոնի ու կրկնվող բառի իմաստային ու արտահայտչական կարևոր դերերը: Դիտարկենք «Լեռներ» բանաստեղծությունը, որտեղ կոչականը կրկնվում է ինչպես բանատողերի վերջում, այնպես էլ սկզբում.

Լեռնե՛ր, դուք ինձ ծնող լեռնե՛ր,

Լեռնե՛ր, դուք ինձ սնող լեռնե՛ր,

Հպարտ լեռնե՛ր,

Անպա՛րտ լեռներ... (ԸԵ, հ.1, էջ 232)

Քնարական հերոսի ներքին ապրումներն ու զգացողությունները կարծես ամփոփված լինեն ընդամենը մեկ բառի մեջ՝ լեռներ: Կրկնվող կոչականը դառնում է խոսքի կենտրոն՝ բանաստեղծական խոսքը հասցնելով առավելագույն հնչեղության:

Վերջույթի դեպքում էլ կարող են կրկնվել ինչպես առանձին բառեր, այնպես էլ ամբողջական բառակապակցություններ ու նախադասություններ: Ըստ որում, դրանք կարող են կրկնվել կամ յուրաքանչյուր

տողից հետո կամ էլ ամեն մի երկտողի վերջին տողից հետո: Օրինակ՝ «Իմ Ղարաբաղ» բանաստեղծության մեջ (որը հեղինակը երգ է անվանում) յուրաքանչյուր քառատողից հետո կրկնվում է նույն երկտողը.

Իմ Ղարաբաղը գալիքիս լույսն է,

Բալիկիս հույսն է իմ Ղարաբաղը: (ԸԵ, հ.1, էջ 474)

Միևնույն տողը ճշգրտորեն կրկնվում է յուրաքանչյուր քառատողի վերջում և արտահայտում քնարական հերոսի հոգեվիճակը: Կրկնության ոճական հնարանքը նաև համապատասխան ռիթմի ստեղծման միջոց է:

Հաճախ վերջույթի միջոցով բանաստեղծն արտահայտում է տվյալ ստեղծագործության հիմնական տրամադրությունը, լիրիկական հերոսի հուզական ապրումները: Օրինակ.

Եթե լռել կա՝ մայր հողի նման,

Թներ պարզել կա՝ մայր հողի նման,

Որդուն սիրել կա՝ մայր հողի նման,

Փառքի տիրել կա՝ մայր հողի նման: (ԸԵ, հ.1, էջ 479)

Խանյանը կիրառում է նաև բանաստեղծական ամբողջական տողերի, քառատողի կրկնություն (ռեֆրեն)՝ կրկնվող տողերով ուժեղացնելով և ընդգծելով բանաստեղծական հիմնական տրամադրությունը: Այսպես՝

Դու ծաղկունք շատ էիր սիրում.

Ծաղկել են արդեն ծառերը,

Դու ծաղկունք շատ էիր սիրում.

Ծաղկել են ադեն սարերը: (ԸԵ, հ.1, էջ 934)

Դիտարկենք «Ղարաբաղ» բանաստեղծությունը, որն ամբողջությամբ չենք մեջ բերում, սակայն նշենք, որ յուրաքանչյուր նոր քառատողից հետո կրկնվում է ընդգծված քառատողը, և այդպես՝ չորս անգամ.

Ուր գնացել եմ, սիրել եմ ես քեզ

Ու մնացել եմ միշտ ղարաբաղցի,

Ընկերներիս հետ ազնիվ եղբոր պես,

Իսկ աշխատանքում քաջ ու առնացի:

Իմ ուժ ու ավյուն,

Իմ սիրտ ու արյուն,

Դու իմ հաց ու աղ,

Իմ մայր Ղարաբաղ: (ԸԵ, հ.4, էջ 144)

Բանաստեղծի չափածոյում հանդիպում են նաև խառը և շրջադասված կրկնության օրինակներ, որոնք համաչափ դասավորություն չունեն, չեն ենթարկվում որոշակի կադապարների: Նմանօրինակ կրկնությունները ոչ միայն նպաստում են խոսքի արտահայտչականությանը, այլև բազմազանություն են մտցնում խոսքի մեջ, ինչպես օրինակ՝

Աշխարհը ծնվել է ջերմ սիրուց,

Միտ խենթ ընթացք է ողջ կյանքը,
Եվ սերը լեզենդ է հինավուրց
Քո սերն է իմ անհուն բերկրանքը: (ԸԵ, հ.2, էջ 285)

Խանյանի չափածոյում գործածական կրկնության բոլոր տեսակները նրա լեզվական արվեստը հատկանշող կարևոր տարրեր են: Առանձին բառերի, կապակցությունների, բանաստղերի կրկնությունները ոչ միայն հոգեվիճակի դրսևորման ցայտուն միջոցներ են, որոնք նպաստում են տաղաչափական խնդիրների լուծմանը, այլև կարևոր գործառոյթ են կատարում բանաստեղծական լեզվի ժողովրդայնության ու մի շարք արժանիքների՝ երաժշտականության, ներդաշնակության, բազմազանության ապահովման գործում: Նշված ոճական հնարանքի տպավորությունն ու արժեքը պայմանավորված են կրկնության միավորների ճիշտ ընտրությամբ, ինչը դարձյալ փաստում է ինքնատիպ մտածողի անսպառ երևակայության ու յուրահատուկ աշխարհընկալման մասին:

Մ. Յավրույան

Կրկնությունը որպես յուրօրինակ ոճական հնարանք Սոկրատ Խանյանի ստեղծագործություններում Ամփոփում

Սոկրատ Խանյանը հայ ժամանակակից այն գրողներից է, ում ներկայանկը բազմերանգ է և ընդգրկուն: Խանյանի ստեղծագործություններն աչքի են ընկնում իրենց անմիջականությամբ, պարզությամբ, բայց միևնույն ժամանակ հոգեբանական խորությամբ: Բանաստեղծը վարպետորեն է գործածում հայերենի ամենատարբեր լեզվաոճական հնարանքները՝ արտահայտելու համար քնարական հերոսի ներքին ապրումներն ու զգացմունքները: Նրա չափածոյում առավել հաճախակի գործածական հնարանքներից է կրկնությունը:

Որպես լեզվական արտահայտչության միջոց ուշագրավ են բառային կրկնությունները: Նշված արտահայտչամիջոցը ոչ միայն նպաստում է մտքերի ու նախադասությունների շաղկապմանը, այլև խոսքի հուզական լիցքավորման միջոց դառնում: Կրկնությունների արմատները գալիս են դարերի խորքից և կապվում են ժողովրդական բանահյուսության հետ: Խանյանի ստեղծագործություններում կրկնությունները իմաստային և ոճական տարբեր նպատակներ են հետապնդում: Շարահյուսական կառուցվածքի մեջ տվյալ բառը կրկնվելով՝ ուժեղացնում է խոսքի արտահայտչականությունը, չափածո խոսքում նպաստում նաև ռիթմին, բանաստեղծական տողերի համաչափ կառուցվածքին: Կրկնվել կարող են ոչ միայն առանձին բառեր, այլ նաև բառակապակցություններ կամ ամբողջական բանաստեղծական տողեր: Խանյանի չափածոյում

գործածական կրկնության բոլոր տեսակները նրա լեզվական արվեստը հատկանշող կարևոր տարրեր են: Առանձին բառերի, կապակցությունների, բանաստղերի կրկնությունները ոչ միայն հոգեվիճակի դրսևորման ցայտուն միջոցներ են, որոնք նպաստում են տաղաչափական խնդիրների լուծմանը, այլև կարևոր գործառույթ են կատարում բանաստեղծական լեզվի ժողովրդայնության ու մի շարք արժանիքների՝ երաժշտականության, ներդաշնակության, բազմազանության ապահովման գործում:

Мамикон Яврумян

**Повтор как специфический стилистический прием
в произведениях Сократа Ханяна**

Резюме

Сократ Ханян – современный армянский писатель с пестрой и многогранной палитрой воззрений. Произведения Ханяна отличаются своей непосредственностью, простотой и одновременно психологической глубиной. Поэт мастерски использует стилистические средства языка для выражения чувств и внутренних переживаний лирического героя. В его поэзии часто используется прием повтора.

Словесные повторы весьма занимательны в качестве средства выразительности речи. (Словесные повторы используются как языковые средства выражения). Данное средство выражения способствует не только соединению мыслей и предложений, но и становится средством эмоционального наполнения речи (эмоциональному наполнению речи). Использование повторов уходит своими корнями вглубь веков и связано с народным творчеством. В творчестве Ханяна повторы преследуют разные смысловые и стилистические цели. Наличие словесных повторов в синтаксической конструкции усиливает выразительность речи, способствует ритмичности поэтического текста и позволяет соразмерно конструировать стихотворные строки (соразмерности стихотворных строк). Повторяться могут не только отдельно взятые слова, но и словосочетания или стихотворные строки. В поэзии Ханяна все виды использованных повторов – важные элементы, характеризующие его языковое искусство. Повторение отдельных слов, словосочетаний и стихотворных строк – средство выражения внутреннего состояния человека. Они также способствуют решению метрических целей, выполняют важную функцию в популяризации поэтического языка и обеспечении мелодичности, гармоничности и разнообразия поэтического текста.

The repetition as an original stylistic trick in Sokrat Khanyan's works

Summary

Sokrat Khanyan is one of the modern Armenian writers, whose compositions are various and complete. Khanyan's compositions are known for their directness, simplicity, but at the same time with the psychological depth. The poet masterly uses different methods of Armenian language-stylistics for expressing the hero's inner life and feelings. In his poems the repetition is the most used method.

Word repetitions are remarkable as the means of linguistic significance. The mentioned means of significance promote the conjunction of thoughts and sentences and also makes the speech emotional.

The roots of repetitions come from the ages and are connected with folklore. In Khanyan's works repetitions have semantic and stylistic various purposes.

In syntactical structure the repeated word strengthens the significance of speech, in poetical speech it promotes the rhythm and symmetrical structure of poetic lines, too. Not only separate words can be repeated and also phrases and complete poetic lines.

In Khanyan's poetical works all the types of colloquial repetition are important elements to feature his linguistic art.

The repetition of separate words, phrases, poetic lines brightly demonstrate state of soul which promotes to solve versification problems and perform a great function in popularity of poetic language and in creating a number of virtues which are musicality, harmony, diversity.